

**MINISTERUL EDUCAȚIEI
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
DOMENIUL TEOLOGIE**

TEZĂ DE DOCTORAT
ESHATOLOGIA PARTICULARĂ ÎN TEOLOGIA ORTODOXĂ-
Aspecte dogmatice, exegetice și cultural-filosofice

-REZUMAT-

Conducător de doctorat:

Pr. Prof. Univ. Dr. Jan Nicolae

Doctorand :

Teodora Bobeș

Alba Iulia

2023

CUPRINS

INTRODUCERE	4
PRELIMINARII.....	7
1. NOȚIUNI INTRODUCTIVE: CE ESTE ESHATOLOGIA ȘI CUM POATE FI DEFINITĂ ACEASTA? PERSPECTIVE ȘI NOȚIUNI GENERALE	10
1.1. DIMENSIUNI NEGATIVE ȘI POZITIVE ALE ESHATOLOGIEI CREȘTINE	12
1.2. PARADOXURILE CREDINȚEI: MOARTEA ȘI ÎNVIEREA LA SF. APOSTOL PAVEL.....	24
1.3. DORUL DUPĂ NEMURIRE	31
1.4. FIINȚĂ ȘI NON-FIINȚĂ; TRANSCENDENTUL ȘI TRANSCENDENTALUL; SUPRANATURALUL ȘI SUPRASENSIBILUL; RAȚIONALISM, ILUMINISM ȘI EMPIRISM	37
2. CONCEPȚIA DESPRE MOARTE, NEMURIRE, EROS, CUNOAȘTERE ÎN FILOSOFIA PLATONICĂ, ÎN RELAȚIE CU OPINIILE GÂNDITORILOR CREȘTINI ORIGEN, SF. IOAN GURĂ DE AUR, PIERRE HADOT	54
2.1. FILOSOFIA PLATONICĂ: CONCEPȚIA DESPRE MOARTE ȘI NEFIINȚĂ.....	54
2.2. CONCEPȚIA PLATONICĂ DESPRE NEMURIRE ȘI CUNOAȘTERE.	75
2.3. ORIGEN, EROSUL DIVIN ȘI ÎNȚELEPCIUNEA LUI DUMNEZEU	91
3. ÎNVĂȚĂȚURA CREȘTINĂ DESPRE MOARTE	125
3.1. CONSECINȚELE ANTROPOLOGICE ALE MORȚII – DUBLUL CARACTER AL MORȚII.	125
3.2. INTRODUCEREA MORȚII ÎN LUME, PRIN PĂCATUL CA REALITATE ILUZORIE; OMUL ȘI ANTI-OMUL	128
3.3. MOARTEA – LOC, STARE, EVENIMENT, PROCES	134
3.4. MOARTEA-TAINĂ A LIBERTĂȚII DE VOINȚĂ.....	139
3.5. MOARTEA - DREPTATE, PALMĂ CE DELIMITEAZĂ EXISTENȚA UMANĂ	147
3.6. DEPĂȘIREA MORȚII PRIN PRACTICAREA ISIHASMULUI.....	160
3.7. DEPĂȘIREA MORȚII PRIN BOTEZUL CREȘTIN, URMAT DE POCĂINȚĂ ȘI ASCEZĂ - CĂI CĂTRE NEMURIRE	193
3.8. IUBIREA - VIRTUTE ȘI MOD DE EXISTENȚĂ CE DEPĂȘEȘTE MOARTEA	229
3.9. CUNOAȘTEREA RAȚIONALĂ ȘI SUPRA RAȚIONALĂ - FORME DE SUPRIMARE A MORȚII CA NEANT	236
4. FIUL LUI DUMNEZEU-PERSOANĂ ABSOLUTĂ MÂNTUITOR ȘI JUDECĂTOR AL LUMII ȘI AL OMULUI	256
4.1. JUDECATA - CERTITUDINE FILOSOFICĂ A EXISTENȚEI.....	256
4.2. DUMNEZEU ȘI RELAȚIA DE APROPIERE RESPECTIV DE ÎNSTRĂINARE DINTRE DUMNEZEU ȘI OM.	268
4.3. IUBIREA OMULUI PENTRU DUMNEZEU, CA DOVADĂ A FIINȚĂRII SALE, CE COMPLETEAZĂ SENSUL EXISTENȚEI SALE RAȚIONALE.	271

4.4.	EXISTENȚA CONCEPUTĂ AUTONOM DE CĂTRE OM, EXISTENȚĂ PRECARĂ; NORMA CA ÎNSTRĂINARE DE HRISTOS PERSOANA ABSOLUTĂ ȘI EFICIENȚA NORMEI CA INSTRUMENT.....	278
4.5.	TÂLHARUL CA MODEL PENTRU O RELAȚIE AUTENTICĂ CU DUMNEZEU; CONȘTIINȚA UMANĂ RELATIVĂ ȘI CONȘTIINȚA ABSOLUTĂ A LUI DUMNEZEU.....	282
4.6.	PERSOANA DIVINO-UMANĂ CA IZVOR AL LUMINII NECREATE, ÎNTÂLNIRE SALVATOARE PENTRU OM.....	284
4.7.	SUFERINȚA, MIJLOC DE TRANSFIGURARE A OMULUI PRIN IISUS HRISTOS, FIUL LUI DUMNEZEU.....	286
	CONCLUZII.....	290
	BIBLIOGRAFIE	292

REZUMAT

Lucrarea este împărțită în patru capitole. Se compară viziunea preotului anglican Herbert Lockyer (1886-1984), editor al dicționarului *The Liberty Illustrated Bible*, cu cea a teologilor Gerhard Kittel, teolog protestant luteran, și cea a lui Ion Bria. În opinia lui Herbert Lockyer, eshatologia revelează sfârșitul istoriei. Pentru el, Apocalipsa va fi benefică întrucât Hristos va separa definitiv binele de rău. În capitolul 3 din Facere, Dumnezeu blestemă lumea, însă în capitolul 22 din Apocalipsă se anunță eliberarea din acest blestem. Pe de altă parte, în viziunea lui Gerhard Kittel, judecata lui Hristos capătă dimensiuni umane, naturale. Judecata este drum al libertății umane, salvarea eshatologică a întregii persoane. El vorbește despre pace, ca stare lăuntrică atinsă prin moarte (*eirene și shalom*). La rândul său, teologul ortodox Ion Bria observă că eshatologia se referă la nemurire, la transfigurare, și că aceasta trebuie să fie o preocupare a omului în prezent, prin rugăciune și nădejde.

De asemenea, este abordată dimensiunea negativă a eshatologiei, prin exemplificarea popoului care devine eveniment justificator al dreptății divine. Dreptatea, moartea omului, are o dublă dimensiune: pedeapsă, dar și milă, prilej de apropiere de Dumnezeu. Sfântul și preocuparea pentru transfigurare, prin virtute, devin elemente cheie în înțelegerea dimensiunilor pozitive ale eshatologiei. De aceea, Sf. Apostol Pavel afirmă credința în înviere, ca temelie a creștinismului. Moartea nu poate fi înțeleasă decât raportându-ne la credința în înviere (I Corinteni 15, 16-19). Fără înviere, teologul va ajunge să accepte neființa ca și cauză a universului.

Totodată, lucrarea abordează probleme și termeni precum: *ființă și non-ființă, transcendent și transcendental, supranatural și suprasensibil, raționalism, iluminism și empirism*. Petre Țuțea, în cartea sa, *Reflecții religioase asupra cunoașterii*, aduce clarificări extrem de importante în acest sens. Totodată, lucrarea polemizează și felul în care civilizația vestică a fost afectată de umanism.

Lucrarea tratează eshatologia platonice, problematica morții și a neființei, probleme ce vor influența ulterior gândirea creștină, mai ales pe gânditorul Origen (aflat sub influența neoplatonică). Înțelegerea corectă a dialogului plonic *Parmenide* este esențială pentru conștientizarea rațiunii ca limită. De asemenea, *Apărarea lui Socrate* este un dialog foarte important pentru înțelegerea relațiilor dintre orfici – pitagoreici și cultele dyonisiace ca opuse filosofiei platonice, care își întemeiază discursul eshatologic pe credința în nemurirea sufletului, virtute, cunoaștere în trepte, prin care moartea poate fi depășită. Se arată atât asemănările, cât și diferențele dintre platonism și creștinism, diferențele între erosul lui Platon și cel creștin, cât

și diferențele între treptele de cunoaștere propuse de filosofie și cele creștine pentru atingerea desăvârșirii, ca antidoturi împotriva păcatului, suferinței și morții.

Se tratează problematica morții din perspectiva teologilor creștini Sf. Ioan Damaschin, Sf. Iustin Popovici, Sf. Atanasie cel Mare și Pr.Prof. Dumitru Stăniloae. Moartea este despărțire a sufletului de trup, în urma folosirii liberului arbitru de către om împotriva lui Dumnezeu. Sf. Ioan Damaschin și Sf. Iustin Popovici susțin că pricina căderii omului este întrebuițarea greșită a liberului arbitru. Adam și Eva nu au fost obligați de către demon să păcătuiască, chiar dacă și acesta este considerat responsabil de către Sf. Iustin Popovici.

Sf. Atanasie cel Mare arată că prin păcat omul își orientează ființa spre o realitate fictivă, care îl face să se asemene cu diavolul. El arată și că neființa nu are existență în sine, ci este o lipsă a Binelui. Prin cultivarea răului, omul cultivă sinele cel vechi, iar cel care cultivă binele, virtuțile creștine și se ferește de desfrânare ajunge să se asemene cu Hristos, să devină un om nou (Efeseni 4, 17-24). Învățătura Sf. Atanasie cel Mare este susținută și de teologul creștin Panayotis Nellas, care nu susține existența neființei. Acesta consideră moartea ca antidot împotriva păcatului, deși rămâne totodată și pedeapsă. Moartea este limită, în viziunea sa, ruptură. „Hainele de piele” primite de către om în urma păcatului primordial sunt o binecuvântare și totodată o povară. Omul va fi însă purificat prin trupul îndumnezeit al lui Hristos.

Sf. Grigorie Palama, pe de altă parte, vede omul contemporan mult mai vinovat decât Adam sau Eva, întrucât venirea lui Hristos și Botezul creștin au șters și au redat firii umane strălucirea primordială. Omul poate depăși moartea prin practicarea isihasmului, indiferent de condiția în care se află: căsătorit, necăsătorit, sărac sau bogat. Concepția fatalistă cu privire la păcat și moarte în viziunea Fericitului Augustin este depășită de cea a Sf. Grigorie Palama, care vede transfigurarea și îndumnezeirea omului ca fiind posibile încă de aici, prin depășirea simbolurilor, imaginilor și a cunoașterii raționale prin practicarea rugăciunii isihaste, care depășește cunoașterea rațională.

De asemenea, Sf. Vasile cel Mare afirmă importanța Tainei Sf. Botez, în cadrul căreia omul primește chipul lui Hristos și posibilitatea îndumnezeirii, căci prin îndumnezeire omul devine capabil să depășească moartea ca traumă. Astfel, moartea poate fi experimentată ca și poartă către nemurire, ca și unire cu Dumnezeu.

În același timp, lucrarea tratează și posibilitatea existenței dreptății absolute ca și consecință a certitudinii raționale a existenței lui Dumnezeu, așa cum o vede Anselm de Canterbury prin argumentul ontologic. Acest argument este dezvoltat și de alți filosofi sau oameni de știință (Descartes, Kurt Gödel), însă cu toții au ajuns la aceleași concluzii: existența lui Dumnezeu, a unei persoane care posedă atributele perfecte, nu poate fi argumentată.

Numai revelația, credința pot justifica existența și dreptatea lui Dumnezeu. Ea este justificată și de prezența lui Hristos în istorie, Cel ce S-a jertfit pentru om. Taina dreptății poate fi explicată numai prin Persoana divino-umană, Hristos-Dumnezeu. În același timp, ea poate fi dedusă și prin analogie sau prin observații cu privire la firea umană care este chip parțial al lui Dumnezeu. Conștiința sa vorbește despre dreptatea lui Dumnezeu. Chiar conceperea sistemelor de justiție sunt o oglindă a dreptății divine, care nu este o idee înăscută în om, ci scop spre care este chemat să se îndrepte.

Cuvinte cheie: moarte, neființă, înviere, păcat, dreptate, dragoste, transfigurare